

grødefuld ånde, der kan minde om hylden, men er mere roseagtig (b) *Johannes V. Jensen* (1). Hvert år i juni udfolder de deres hvide flor i en sådan overdådighed, at det på alle kolde gemytter virker næsten uanständigt *W. A. Linemann* (2). De flammende rønnebærklaser prydde sig med perler af regndråber *Erik Aalbæk Jensen* (3). Rønnebærtræerne langs havegærdet strakte sig let fremover med nedadvendte koralklaser ligesom parat til beundrende at kaste deres røde konfetti ned over blomsterprocessionen foran deres fødder (a); de sorte fugle mellem de røde bæklynger i det fintbyggede træ, mellem hvis lette, gennembrudte bladhang små stykker af sommerhimlens blånen skimtedes – hvilket motiv for en maler (b) *Knud Poulsen* (4).

Du smukke røn! De røde bær påminder · om tryllemagt ved røde jomfrukinder, · om magnetismen ved de røde klæder ... St. St. *Blicher* 1844 (5); skønnest af det skønne er · dog de røde rønnebær *Sophus Bauditz* (6), en skål med røde rønnebær som gløder · vidunderfuldt i munter solskinslue ... · rønnebær til begge sider tænder · et evigt funkende septembersmil *Olaf Andersen* (7). Nu lyser fra hegnet og haver · de blussende rønnebær. · Just nu – i den kølige høstsol – · ser man, hvor skønne de er. · · De gløder, som havde de suget · op gennem stamme og rod · de stærkeste, rødeste dråber · af jordens hjerteblod *Thorkil Barfod*. Som emmer af rygende elskov · gror rønnens bitre klaser · mellem støvede, rolige træer. · · Inden skoven dør · antændes rønnens gnister · som et dæmpt skrig af rødt *Hans Bjerregaard* (8). Jeg standser i den dybe nat · ved rønnens rod; · nu drypper i det dunkle krat · dens røde blod. · · Der står den ydmyg og beredt · til dom og død, · med sine modne blade bredt · om bærrets glød *Hulda Lütken* (9); se, vinden flosser rønnens løvværksflige · og slænger bærrene i blodig lyst *Eivin Suenson* (10); nu taber rønnen alle sine bær. · En regn af røde perler trillet er. *Carl Dumreicher* (11), rønnebær regner som blodige tårer, · Kristus græd før sin Golgatagang *Jørgen Vibe* (12).

Rosa Abrahamsen, Den bornholmske Røn (13); *Johannes V. Jensen*, Mens rønnen blomstrer (1b); Ingeborg Kristensen, Rønnebær (14).

LITTERATUR: (1) a 433q 62; b 433s 71; (2) 544 187; (3) 431 184; (4) a 730c 62; b 730b 72; (5) 78c 24f; (6) 51d 32; (7) 27f 52f; (8) 76c 42; (9) 566 22f; (10) 870 42; (11) 206 68; (12) 967c 42; (13) 2 38f; (14) 489 25.

Æbletræ, *Malus silvestris*

Det i skove, krat, ved gærder hyppige vildtvoksende æbletræ er et middelstort (sjældent over 5 m højt) kortstammet og stærkt forgrenet, tornet træ med ægformede eller elliptiske savtak-kede blade og vellugtende hvide, på ydersiden lyserøde blomster i skærme. De små næsten runde og grønlige, undertiden rødligt anløbne frugter (kærnefrugt med to frø i hvert rum) er meget sure og sammensnerpende.

Æble begyndelsen af 1200-t: epla, 1400-t æplæ; fællesgermansk, oldn. epli, af uvis oprindelse; abild 1245ff (apeld). I mange stednavne, således klosteret Æbelholt (Eplaholt) 1201ff NSjælland, Æbelø 1231ff (Æblæø) efter en »mærkelig« æblehave på øen (1588; 1), Lysabild 1245ff (Liusapeld) Als, forstavelsen hentyder måske til blomsterfarven, bebyggelsen er vel opkaldt efter en gruppe skovabild, sekundære sagn s. 116; Ebeltoft 1301ff (Æplætoftæ) = toft med æbler; Abild 1318ff (Abbyld) Sønderjylland, Abiltøfte 1442ff VLolland, Eldrup 1444ff (Ebildrup) Vor herred, Abildgård 1445, 1453ff Viborg amt o.a. steder, Abildvig (Appellewiche) 1458ff SFalster, Ellerup 1468ff (Æwældur) SFyn, Abildskov 1492ff Viborg amt, Æble og Langæble 1572ff ØFyn (2). –

Færøerne: apaldur, epli, frugten surepli, oprindelig til vildt æbletræ (3).

Blomsterresten på frugten, undertiden også om kærnehuset: (æble-) fis 1648ff, beslægtet med fidsel (tysk faser) = (rod)trævl; kragefis og kragears (efterled = anus) o. 1700, kragerøv o. 1700ff, ØJylland, byldemor NSjælland 1844, Bornholm (4).

VILDÆBLE: skovbild o. 1450ff (skovabele), skovkrabbe 1534ff, NSjælland, Bornholm, krabbe betegner den dårligt udviklede, forkørblede frugt; suræble 1769ff, æbletorn 1783–1818, krababild 1799–1870; NSjælland, abildtorn Angel 1867, kratabild Angel, surkrat Angel, Sønderjylland – forleddet af plattysk sor = tør, men sikkert påvirket af dansk sur; krat om lav skovtykning eller til norsk krat = affald; vilding og skovabel Brenderup Sønderjylland o. 1900, men groede træet ved dige eller grøft: skiabel o: man mente, det var groet op af en kærne i fæces; skovknorte Vendsyssel o. 1890, skovrutter, -ruder Fyn, svineæbler NFyn, ØLolland, Falster, vel forhen ædt af svin i skovene, også samlet til svinefoder, iøvrigt nedsættende navn; skolleturn SFyn, oftest om enebær; Sankt Hans-æble (5).

Æble(r) og æbletræ er hyppige motiver i adelige våbenskjold og segl; allerede i Vor Frue klostres segl (Aalborg) fra o. 1100 ses jomfru Maria med et æble i hånden (6) – det ældste danske billede af frugten. Ebeltofts byvåben er et stiliseret æbletræ på grøn høj over blå bølger, fra 1391 fandtes i byens signet et æbletræ med gyldne frugter (7); Frederikssunds byvåben o. 1870ff har en falk med æble i klo og omgivet af blomsterkrans (8). Den gamle adelsslægt Abildgaards (1230–1705) våbenskjold havde tre røde æbler over og under et flettede gærde, hjelmen med to harniskklædte arme holdt et fjerde æble (9). – Symbolet for Odense universitet (1966) er et æbletræ omgivet af ordet Fionia (Fyn), hvis bogstaver samtidig giver universitetets motto: *Fructus increscit opera novo in agro* = Frugten vokser frem i arbejdet på den ny ager.

LITTERATUR: (1) 519 122; (2) 148 2, 82f; 5, 482; 7, 156; 9, 24, 45, 233; 11, 7f, 223; 12, 194; 13, 169, 197, 200; 885 13, 1936–37, 8; 246 5, 1924, 6; (3) 751 20; (4) 996 1939, 62 (*krogajst*, 1890'erne); (5) 689 2, 7f, 13–15; 634 12054, 15446; 419 625, 780, 816, 867, 912, 981; 622b 262; (6) Steemann, Aalborg Klosterhist. 5, 106; 711 7, 13 (1318, 1333); (7) 893 26, 571; 256 22, 1928, 10f; (8) 893 10; (9) 256 25, 1931, 50.

DYRKNING, MOST, EKSPORT

Skovæblet kan være oprindeligt vildtvoksende, men også indført sydfra; fund ved bopladser tyder på konsum eller dyrkning allerede i yngre stenalder (1). Fra bronzealderen kendes vildæbler lagt i egekiste i Guldhøj, Vamdrup ved Kolding (2); luft- og varmetørrede æbler på Bornholm var henlagt som affald eller offer (3). Sikre vidnesbyrd om dyrkningen foreligger dog først efter o. 1100, jf. ovenfor (Vor Frue Kloster) og stednavne.

SØDÆBLE (*Malus pumila*), en vestasiatisk art, der ligner skovæblet men har større og knap så sure frugter, indførtes af munke i middelalderen og blev klostertidens kulturaæble; det træffes nu ofte forvildet og blev i nyere tid plantet hist og her i skove (4). 1180 lod abbed Vilhelm forskrive podekviste fra Frankrig, hermed grundlagdes sandsynligvis frugthaven ved Æbelholt kloster på Hillerødegegnen.

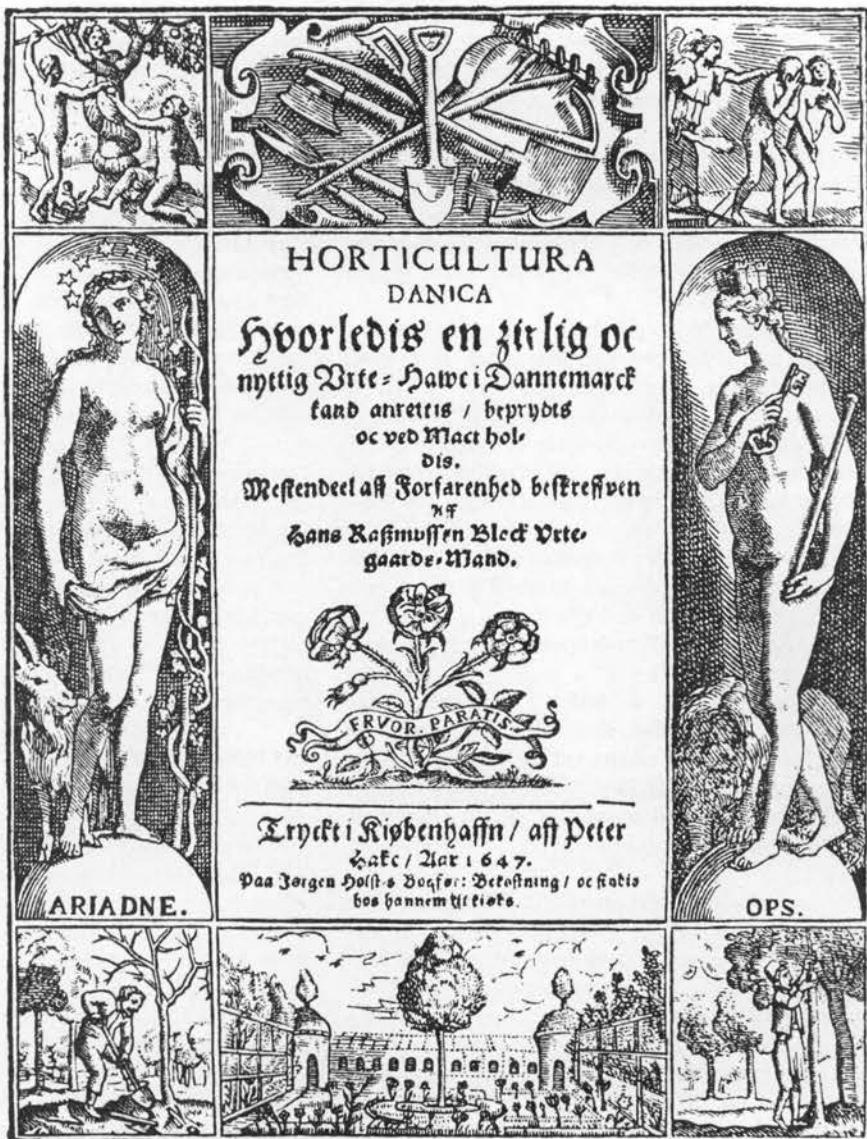
Jyske Lov 1241 (3–60) og Danske Lov 1683 (6–17–23) undrager abildgården fra fællesdriften, der skal sættes hegnet derom og tyveri af æbler straffes som indbrud i ejerens hus (5). Dronning Margrete (1387–97) påbyder bønderne at planter æble og pil ved gårde; 1446 hedder det i de

lollandske bønders »vilkår«, at hver årlig skal plantet bl.a. seks podede æble- og pæreræber (6), sml. humle bd. 2, 1537 udvides bestemmelsen til at gælde hele landet, dog nu »3 ymper abild, pære og andre træer«, hvilket kom med i Danske Lov 1683 (3–13–18) og overførtes til skovforordninger og byvedtægter (7).

Æblemost omtales 1513 fra Vordingborg, 1554 forsynes Øm kloster MJylland med 6 tønder most; drikken nævnes siden ofte fra øerne, også som eksportvare (8). Man kender adskillige leverancer af æbler til den kongelige husholdning, således en i 1559 fra Øm Kloster, 1560 lader Frederik II alle æbler og vinterpærer føre fra Københavns slot til fastelavnsgildet på Nyborg slot og en portion af samme frugter hentes fra Fåborg (9). Æblerne blev spist rå med valnødder eller hasselnødder, i husholdningen især anvendt til mos, der var meget yndet, også som festret (10). På hovedstadens og nogle provinsbyers torv sælges i 1500-t's slutning æbler af såkaldte huggersker eller æblekvinder, hvis vandel og rygte tit var meget dårlig, så man med beklagelse noterer, at æblet her som i Edens have er et middel til syndefald (11). – Byloven 1636 for Vejle bestemmer, at den som stjæler fra anden mands abildgård eller kålhave, skal stå i halsjern (12).

Als har o. 1800 en betydelig æbleavl og -handel, som indbyggerne hovedsageligt lever af, 1790 (middelstor frugthøst) afgår fra Sønderborg 10 skibslaster til en værdi af 8.–10.000 rigsdalere (13), sml. nedenfor. 1803 oplyses fra Kalvehave sogn SSjælland, at man i skoven peder vildæblers stammer med forædlede sorter; en bonde kan sælge 2–300 tdr. æbler og mere om året fra egen skov, tillige med hasselhugsten (bd. 1) er det landmandens bedste indtægt (14). De æbler, som o. 1850 udføres fra Als, fyldes i kornsække, køres på fjællevogn til Sønderborg og bliver simpelthen styrtet som kartofler ned i lastrummet! (15). Også Tåsinge har eksporteret betydelige mængder æbler med »pæreskuderne«, således fra Ærø, Sakskøbing, Langeland (slutningen af 1800-t 3–5000 tdr.) og NFyn til Norge (16).

Der blev sagt, at hestene undervejs med æbler til torvet måtte have et solidt brødfoder, fordi de trættedes af frugtens stærke lugt (1648ff; 17). 1929 optaltes 3,6, 1939 6,7, 1950 4,9 millioner og 1960 2.855.900 æbletræer, heraf 816.700 Cox Orange, 507.800 Ingrid Marie og 261.300 Jonathan. Arealet er langt større end med noget andet frugtræ; det var 1940 7.753 ha, 1963 10.088 ha, heraf 4.324 ha ved gartnerier, 3.305 ved



Den ældste havebrugsbog på dansk, »Horticultura Danica«, København 1647.

landbrugsejendomme; erhvervsavlens høst androg 1967 ca. 85.000 tons med en salgsværdi af 66,3 mill. kr.; i privathaver blev skønsmæssigt avlet 37.200 t, det samlede konsum ansloges til ca. 117.600 t.

Den første Æblemostdag blev afholdt 28/5 1957 og var arrangeret af de danske mosterier. I forbindelse med salgsfremstød er kåret Æbledronninger og -prinsesser (18).

LITTERATUR: (1) 989 309; 655 11,1911,40; (2) 96 77; 145 221; (3) 92 36,1958,120,126; (4) 495 4, 665f; 94 64,1968,43; (5) 779 2, 483; (6) Huitfeld, Danmarks Riges Krønike 840; 814 1,333; (7) 779 4,186 jf. 159 1932,100; 75 1,59, 67,101; (8) 159 1932,116f; 66 11; (9) 467 1551–55 (1885–86), 342 og 1556–59, 333 jf. 159 1932,120,137; 931 3, 195; (10) 931 5, 77; (11) 156 3,2,191f; 504 1,553; 5, 288f og 7,455f; 584 34 jf. 159 1932,122; (12) 75 2,411 sml. 1,418 (Kværndrup 1709) og 2,261 (Vistoft Mols 1765);

(13) 805 321ff; (14) 57 2,362; 123 2,113; (15) 884
2. rk. 1929,134; (16) 159 1932,121 (m. Litt. hen-
visn.); (17) 697 1648,81; 488g 1,94 og 6,272; (18)
65 10/11 1956; 959 3/12 1956.

NAVNGIVNE OG STORE ÆBLETRÆER

Oldefars Abild i Mintebjerg, Hørup sogn på Als, omtalt 1770 (1).

Jomfru Søegaards Træ i Harridslev præstegårdshave, en jomfru Søgård skulle have indtægten af det (2).

Milde Pigers Abild, gammelt træ på bakke ved Ommestrupsgård, Kalø Vig; bar store gule, rød-kindede frugter; forsvundet (3).

Prætestolen i Vadstrupgårdens have på Samsø o. 1850; de tykke grene dannede en kreds (4).

Israelstræet, gammelt træ i tilbagebleven svensk soldats have i Maderup, Særslev sogn på NV-Fyn (5).

Per Arvids Træ eller *Sandflugtsabild*, ca. 100-årigt træ i krat ved diget langs Tibirkevejen i Tibirke hegnet, plantet o. 1890 (6).

Adam og Eva på Knudshoved SSjælland, forlængst omstyrtet (7).

Kundskabens Træ i Udby præstegårdshave SSjælland, under det skal N. F. S. Grundtvig have lært sin ABC; navngivet af kunstneren Ove Haase; o. 1920 var kun stubben tilbage. 1964 blev på samme sted plantet et egetræ, der også kaldes Kundskabens Træ (8).

1916 omtales et meget stort vildæbletræ med tre meters stammeomfang i Ermelunden og i Forstbotanisk Have ved Charlottenlund et 9 m højt eksemplar med 2 m stammeomfang (9). Danmarks »største« æbletræ i have på Slotsalléen nær Valdemar Slot (Tåsinge) styrtede pludselig om en sommerdag 1944 (eller 1945); der skal have været ca. 50 støtter under de nederste grene, træet bar ca. 2000 kg »græbler« om året, alderen ansloges til ca. 175 år (10). Bornholms største eksemplar stod ved Rutsker (1898; 11).

LITTERATUR: (1) 148 7, 229; (2) 256 19,1925,93;
(3) 256 10,1916,58; (4) 253 1929,10; (5) 278 9,1936,
190; (6) 821h 27f; (7) 920 8,1886,129; (8) 107 1965,
1967; (9) 622b 263f; (10) 875 1926,196; 107 1968;
(11) 165 8,1897,174f.

ÆBLESORTER

Mansa's Have-Katekismus 1787 (1) nævner 77 æblesorter, en fortægnelse fra den kgl. frugttræplanteskole ved Odense 1795 har 102 æble- og 43 pæresorter, størsteparten udenlandske. En sortsliste 1840 anfører 89 æblenavne. 1922-23

findes i Danmarks største planteskoles katalog 198 æble-, 89 pære-, 82 blomme- og 45 kirsebærsorter (2). 1944 gik Landsforeningen Dansk Frugtavl ind for en kassation af flere hundrede danske lokalsorter, der betegnes som mindreværdige eller værdiløse for erhvervsfrugtavlens (3).

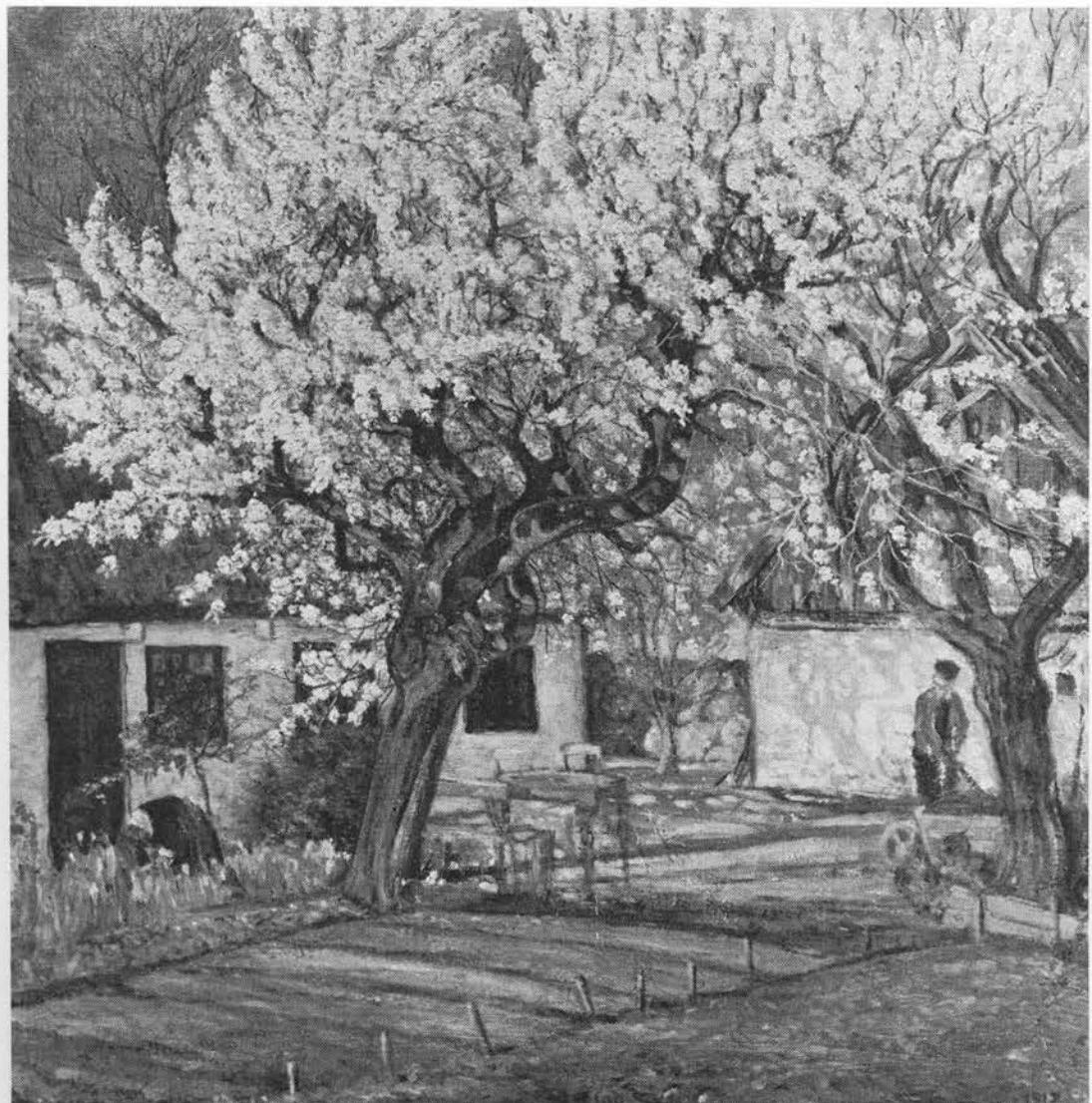
Ved et rundspørge 1956 blev konstateret, at Cox Orange (ikke-dansk sort) er det mest populære spiseæble (56 % af ca. 600.000 stemmer), 20 % valgte Ingrid Marie, 10 % Gråsten; blandt madæblerne: 60 % for Belle de Boskoop, 16 % for Bramley og 11 % for Pederstrup (4). De to mest dyrkede sorter er nu (1971) Ingrid Marie og Cox Orange, af hver spises ca. 20 millioner kg.

De over 700 danske æblesorter er alle opstået ved spontan mutation og modertræet blev oftest fundet tilfældigt. Selskabet for Havekulturens Fremme (og senere Det kgl. danske Haveselskab) lod i 1850'erne udså store mængder kærner for om muligt at finde nye og værdifulde sorter, 1862 og 1864 blev udplantet ca. 1800 frøplanter på Sjælland, Lolland og Langeland, men forsøgene gav ingen positive resultater (5).

LITTERATUR: (1) 579 84f; (2) 142 18-24; (3) 162 1944,206-12,270-74; (4) 455 4/1 1957; (5) 142 16.

Der savnes historiske efterretninger om adskilige lokale sortsnavne, en del andre er rimeligtvis synonymer eller udenlandske sorter. *Bynavne* = findesteder, hvorfra sorten er udbredt eller hvor navnet er optegnet; *personnavne* = som regel tiltrækker eller finder (ofte pomologen C. Matthiesen); *årstal* = modertræets fremspiring, podning eller fund; *udenlandsk sort.

- 1 *Agerupæble* Bisgård overdrev (253 1929,8)
- 2 *Agersæble* øen ved Skelskør (162 1944,270)
- 3 *Agurkæble* (omtalt 1842)
- 4 *Albaæble* Albæk ved Randers o. 1870 (583 3, 8)
- 5 *Alexandraæble* Røde Mølle ved Nyborg 1843, opkaldt efter prinsesse Alexandra, som samme år (1863) træet første gang bar frugt blev gift med prinsen af Wales (583 1, 22)
- 6 *Allerslevæble* byen ved Lejre st. (583 1,24)
- 7 *Alsingæble*, *Alsæble* Lyø, »indført fra Als« (519 121; 280 11/3 1945)
- 8 *Alsisk Melonæble* Als (583 1,251)
- 9 *Alsisk Voksæble* Kær Hestehave på Als (583 2,204)



Frugtræer i blomst. Maleri af Clod Svensson, 1917.

- 10 Alsted Flaskeæble, også Bimpelæble Sorø-egnen (142 115)
- 11 Andersens Citronæble »stammer fra Skamby på Fyn«, kom 1864–67 til Vejleegenen, et modertræ blev 1867 plantet ved gården Høgholt og sorten formeret i Kærboelling planteskole (583 3,24; 142 115)
- 12 Ane Højs Æble ØMøn (529c 112–14)
- 13 Ane Grete Neksø (583 3, 10)
- 14 Ane Hans' Æble Lyø (1930)
- 15 Ane Maries Æble Lyø (1930)

- 16 Anna Eltzholz overgartner Ditlev E. på Glorup; spiret i 1870'erne? opkaldt efter hans kone (583 1,27)
- 17 Anna Margrethe Vejleegenen (296 52,1936, 674)
- 18 Antonius Blangstedgård ved Odense, første frugtbæring 1932
- 19 Antvorskovæble (162 1944,270)
- 20 Arnakkeæble herregården i Holbæk amt (583 1,28)
- 21 Arreskov, også Faster Anes Æble, Arreskov